

GPS souřadnice

N 50.3596292°, E 15.5422694°

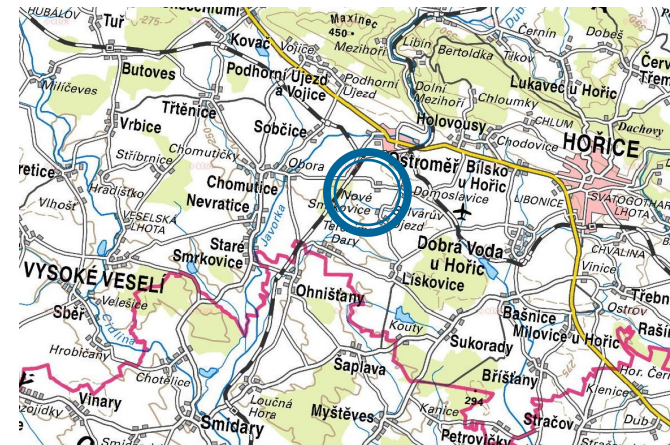

Text: Matěj Kubina, Jan Tluchoř.
 Fotografie: NPÚ, ÚOP v Josefově.
 Zdroje: KUČA, Karel. Chlumecko, Novobýdžovsko: historie a architektonické památky Pocerliní. 2. Hradec Králové: Balustráda, 1995.
 Historické mapy: ČÚZK © Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, list 5291-1_2, upravil Marek Pacák.
 Výřez georeferencovaného mapového listu I. vojenského mapování, dostupné online na mapire.eu.
 Orientační mapa: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.
 Tisk: fronte s.r.o., fronte tiskárny Sezemice

V roce 2021 vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově s finanční podporou Královéhradeckého kraje.

ISBN 978-80-88226-27-7

na východě k Litomyšlí. Postupně se v tomto rozsáhlém území, pomíneme-li Podkrkonoší, vyvinula řada méně významných variant. Dům je charakteristický pro etnicky české zemědělské oblasti.

Domy mají výrazně obdélné půdorysy, jsou přízemní, roubené se sedlovými střechami. Mají tradiční trojdílné půdorysné uspořádání komorového typu – za čelní světnici následuje vstupní síň původně s černou kuchyní a ve třetím hospodářském dílu jedna nebo dvě komory (šatná a spíží). Jednotlivé místnosti jsou přístupné ze síně, která je také vstupní a komunikační prostorou domu. Dispozice je dále rozvinuta o chlévy, do kterých se dá vstoupit pouze ze zápraží domu.

Základní jednotkou domu je nevelká světnice s chlebovou pecí a otopným zařízením v podobě kachlových kamen, později kachlového sporáku, v koutě. Světnice je osvětlena dvojicí oken z návsi, která mohou být sdružená, a jedním nebo dvěma okny ze dvora. Stropy jsou trémové, záklopové. Velmi zajímavé

Nádvorní strana domu čp. 14 před demolicí obyč. částí

Sdružená okna z domu čp. 14

provedení trémového stropu na způsob neckových kleneb měl dům čp. 14.

Roubené konstrukce byly často olíčeny vápennými nátěry nebo opatřeny vrstvou hliněné mazaniny, tzv. kožichem. Omítání či bílení roubených domů se obecněji rozšířilo od konce 18. století z protipožárních důvodů a ve snaze připodobnit dřevěné stavby zděným. Ve druhé polovině 19. století byly některé domy opatřeny štukovým členěním, takže vyjma dřevěného štítu se vizuálně blížily zděným stavbám. Štukové členění měl donedávna roubený dům čp. 14, který patřil k nejzachovalejším. Bohužel nový vlastník si s jeho rekonstrukcí nedokázal poradit a dům z větší části odstranil. Vápenný nátěr se šmolou se dodnes dochoval na roubeném domě čp. 8. Dokumentován byl i na domech čp. 2 nebo čp. 6.

Domy jsou podsklepené menšími kamennými pískovcovými sklípky s valenými klenbami.

Dům čp. 6 na historickém snímku

Roubený dům čp. 8

Na počátku 20. století byly téměř všechny domy navýšeny o bedněná půdní polopatra s novými, již vaznicovými krovky a jednoduše bedněnými štíty. Původní podoba štítů tak není známa a nedochovala se ani ikonograficky. Kromě štítů ze svisle kladených prken lze v regionu doposud nalézt i bohaté kompozice štítů, charakteristické pro přelom 18. a 19. století. Štíty bývaly členěné do dvou až tří horizontálních polí s vrcholem skládaným do klasu nebo stromečku. Podobný štít byl zachycen u domu čp. 2 v Terezíných Darech.

Původní střešní krytinou byly slaměné došky, typické pro obilnářské rovinnaté oblasti. Na počátku 20. století byly došky často nahrazovány pálenými a cementovými drážkovými taškami nebo eternitovými šablonami.

Roubené konstrukce chlévů neměly dlouhou životnost, dřevo takto využívaných prostor nejvíce trpí a bylo v první polovině 20. století nahrazováno cihelným nebo kamenným zdívem. Při těchto stavebních úpravách byly někdy chlévy rozšiřovány. Hospodářská část domu je pak vyšší a půdorysně širší než obytný dům. Cihelné zdivo bylo v několika případech ponecháno v režné podobě a bylo tektonicky členěné (např. při čp. 6 nebo čp. 13). Roubené chlévy dodnes zůstaly jen u čp. 3 a čp. 8, který je nejzachovalejším domem z doby výstavby Nových Smrkovic vůbec.

Další domy byly přezděny kompletně (např. čp. 1, 9, 11, 12, 13, 18, 20). Tuto stavební aktivitu nejlépe dokládají katastrální mapy z počátku 20. století s vyznačením stavebních úprav.

Přezděné domy čp. 12 a 13

Také stavby stodol, které tvoří nesouvislé řady v humnech, byly kompletně nahrazeny mladšími stavbami. Původní stavby byly obdélného půdorysu s dřevěnou, nejspíše roubenou konstrukcí. Polygonální stodoly sem nestačily proniknout. Nové pak byly stodoly s pilířovou konstrukcí s bedněnými výplněmi nebo celé zděné.

Dům čp. 3 s vraty a písčivými sloupky

Zajímavým doplňkem domů jsou zdobně provedené kameněné sloupky oplocení a vjezdových bran.

Hodnotnou stavbou je budova školy, která byla vystavěna na západním okraji vsi v prvních letech 20. století. Přízemní zděná budova s okapovou orientací je zastřešená valbovou střechou. Základní tektonické členění je stále v historizujícím slohu, ale v ornamentu nad okny a tympanonem zdůrazněným hlavním vstupem je patrný dekor nastupující secese.

Škola čp. 34

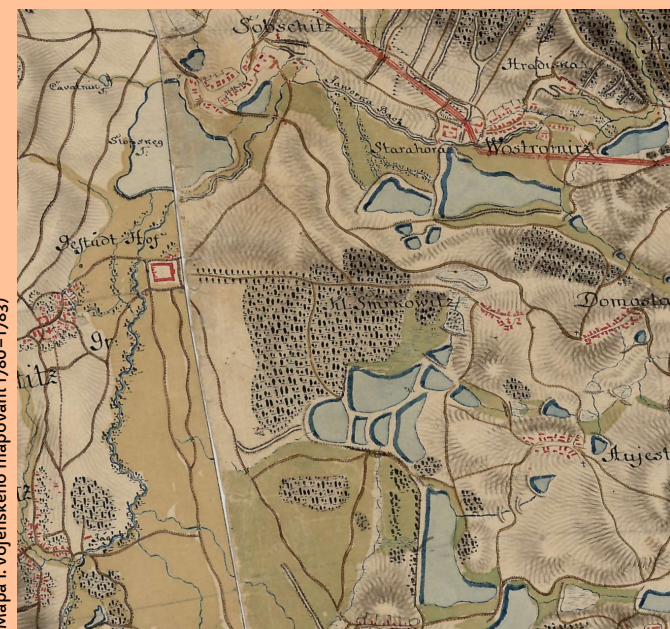
Na návsi, které dnes dominuje výsadba vzrostlých lip, se nachází sloupová zvonička, stélový pomník obětem první světové války s bustou T. G. Masaryka na jeho vrcholu a barokní socha sv. Jana Nepomuckého. Tato socha z roku 1720 představuje dílo místní proveniencí se zlidovělým charakterem a je jedinou kulturní památkou v obci. Dle vročení je starší než obec sama a pravděpodobně sem byla po založení obce přenesena.

NOVÉ SMRKOVICE
VESNICKÁ PAMÁTKOVÁ
ZÓNA

Nové Smrkovice se nacházejí v okrese Jičín poblíž Hořic v Podkrkonoší, asi 1,5 km jižním směrem od Ostroměře. Rovinatá krajina zemědělského charakteru v nadmořských výškách od 245 do 271 metrů je ze severozápadní strany lemována jižním úbočím Hořického a Mlázovického chlumu, který je výrazným předělem směrem k Podkrkonoší. Obec má rozlohu 211 ha.

Nové Smrkovice představují velmi zachovalou raabizační vesnici ze závěru 70. let 18. století. Půdorysně se jedná o ulicový typ s oboustrannou a typizovanou přízemní roubenou zástavbou spadající do široké oblasti českého polabského domu. Většina domů pochází pravděpodobně již z doby založení vsi. Architektonická tvář domů je však většinou dílem druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Domy jsou velmi protáhlého půdorysu s trojprostorovým uspořádáním komorového typu a navazujícími chlévy přístupnými samostatně ze dvora. Vesměs byly nastaveny o bedněná půdní polopatra a mají vaznicové krovy, některé byly přezděny. Zděné jsou již také hospodářské části. Dvory uzavírají mohutné pilířové stodoly. Akcent pravidelné vsi tvoří dřevěná sloupová zvonička, socha sv. Jana Nepomuckého s vročením 1720 a pomník obětem první světové války s bustou T. G. Masaryka. Výraz dotvářejí vzrostlé stromy na návsi. V roce 1995 byly Nové Smrkovice jako příklad velmi dobře dochované rané raabizační vesnice a pro své urbanistické a architektonické hodnoty prohlášeny za vesnickou památkovou zónu.

HISTORIE SÍDLA

Okolnosti vzniku a založení vsi Nových Smrkovic lze velmi přesně určit, neboť plně souvisí s raabizací za doby vlády Marie Terezie. Raabizace je velmi zajímavou kapitolou dějin pozemkových úprav, zejména pro území východních Čech.

V roce 1775 docházelo k nevolnickým povstáním z důvodu neúnosných podmínek na venkově. Tyto selské bouře měly jedno ze svých ohnisek na Náchodsku a vyústily známým střetem u Chlumce nad Cidlinou. V reakci na tyto nepokoje byla snaha císařského dvora upustit od rozsáhlých robotních povinností a zajistit zvýšení produktivity zemědělské výroby. Ta byla v případě vrchnostenského hospodaření ve dvorech velmi neefektivní, neboť byla odkázána na robotní práci poddaných.

Jedním z prvních opatření byla pozemková úprava, jejímž autorem byl rakouský ekonom a dvorní rada František Antonín Raab. Reforma, zprvu zvaná abolice či aboliční systém, po smrti autora raabizace, spočívala v rozdělení vrchnostenské půdy hospodářských dvorů do nájmu mezi poddané. Ten se tak stával nájemcem půdy a robotu se tímto převáděla na každoroční platby za přidělené pozemky. Povinnost přerozdělování pozemků ze zrušených hospodářských dvorů se vztahovala na komorní (patřící panujícímu rodu, spravované tzv. císařskou komorou) a církevní panství (bývalé jezuitské a nadační statky) a statky královských měst. Na soukromých panstvích byla reforma dobrovolná, respektive musela s ní souhlasit vrchnost a většina poddaných. Akce tak přinesla založení menších či větších sídelních útvarů. První pokusy na založení raabizačních vesnic probíhaly již od roku 1775, ale celý systém byl oficiálně zaveden roku 1777. Mnoho raabizačních vesnic bylo zakládáno právě na území východních Čech vzhledem k velké nespokojenosti ve společnosti. Robotní abolice však neměla dlouhého trvání. Udává se, že během raabizace bylo celkem raabizováno 216 panství v Čechách a na Moravě, z čehož vzniklo 245 nových vesnic.

Lokalita, kde se dnes Nové Smrkovice nacházejí, dříve patřila pod komorní panství Smrkovice se sídlem v dnešní Oboře. Staré Smrkovice jsou písemně doloženy již roku 1374. Jako obvykle se zde střídala řada majitelů, až smrkovické panství či velkostatek získal v roce 1623 Albrecht z Valdštejna. K panství Smrkovice patřily (Staré) Smrkovice, Ohnišťany, Velké Chomutice, Nevratice, Loučná Hora, Šaplava a Lhota Ohnišťská. Po smrti Albrechta z Valdštejna v roce 1635 získal tento velkostatek Ferdinand III. Habsburský a stal se tak součástí komorního panství. Smrkovický statek tedy byl v roce 1777 podroben

raabizaci a vznikly čtyři nové vesnice – Obora, Tereziny Dary, Nové Ohnišťany a Nové Smrkovice. Zpočátku byly též nazývány Malé Smrkovice, jak dokládá mapa prvního vojenského mapování (1780–1783). Konečná úprava smluv s přesně rozdělenými pozemky proběhla v roce 1779 a spolu s panstvím Košumberk u města Luže byla první svého druhu v Čechách. Názvy zakládaných vesnic často nesou přívlástek Nový nebo přímo souvisí se zakladatelem – v případě Tereziných Darů ještě s Marií Terezií (zemřela na podzim roku 1780), která věnovala 24 korců pastvín ze smrkovického panství válečným invalidům odměnou za pomoc ve válce. Na Pardubicku se nachází i vesnice Ráby, pojmenovaná po zakladateli systému.

Socha sv. Jana Nepomuckého

URBANISMUS

Vesnice byla založena na „zelené louce“, tedy v místě bez předchozí zástavby, na rozdíl například od Obory nebo Nových Ohnišťan, které vznikly obnovením středověkého sídla a rozparcelováním hospodářského dvora. Půdorys vesnice je ulicového typu s oboustrannou zástavbou a záhumenicovou plužinou. Nejedná se však o skutečné záhumenice. Pásky polí jsou sice půdorysným pokračováním domovních parcel, ke kterým ale dle číslování těchto parcel nepřísluší. Vesnice v době založení měla po každé straně 10 domů. Plužina pokračuje zhruba v dvojnásobné délce. Ke každému z domů přísluší po jednom pásu pole v horních i dolních humnech.

Jednotlivé domy jsou svým štítem orientovány kolmo k ulici a mají výrazně obdélný půdorys. Délka staveb i jejich nevelká šířka logicky vychází z úzkých parcel. Domy jsou řazeny velmi nahusto. Uspořádání vesnice není velkorysé, jako tomu je například u Tereziných Darů, za to však působí i díky pevné uliční čáře velmi organizovaně.

Severní fronta domů

Zástavba v době vzniku vesnice byla výhradně dřevěná a zčásti se dochovala dodnes. Domy byly stejnorodé a pravděpodobně byly projekčně připraveny jako typ, použitý všemi stavebníky. Mohlo se dokonce stavět i společnou dodavatelskou metodou. Nutno ovšem říci, že typizace je pro polabskou venkovskou architekturu charakteristická obecně.

Jednotlivé stavby drobných zemědělských usedlostí jsou nejčastěji uspořádány do hákové (úhlové) dispozice. To znamená, že obytná stavení v daném případě lineárně rozvinutá o hospodářské zázemí chlévů, stájí apod. svírají s hospodářskými stavbami stodol pravý úhel. Tyto dvě základní části usedlosti nejsou propojeny. Stodoly, sloužící k mlácení obilí

a úschově vymláčené slámy, stojí samostatně často na konci dvora, který tak uzavírají.

V několika málo případech byly dvory jen trojstranné, obklopené obytnými a hospodářskými stavbami ze tří stran, přičemž jednotlivá křídla na sebe přímo nenavazují. V návěsní frontě paralelně s obytnými domy byly umístěny ještě drobné hospodářské stavby, pravděpodobně sýpky (špýchary) využívané k uchování obilí a dalších potravin, případně ošacení nebo náradí. Zřejmě se jednalo o drobné přízemní stavby s dřevěnou roubenou nebo rámovou konstrukcí zastřešené sedlovými střechami. Hospodářské objekty se z doby výstavby vesnice, na rozdíl od obytných, bohužel nedochovaly.

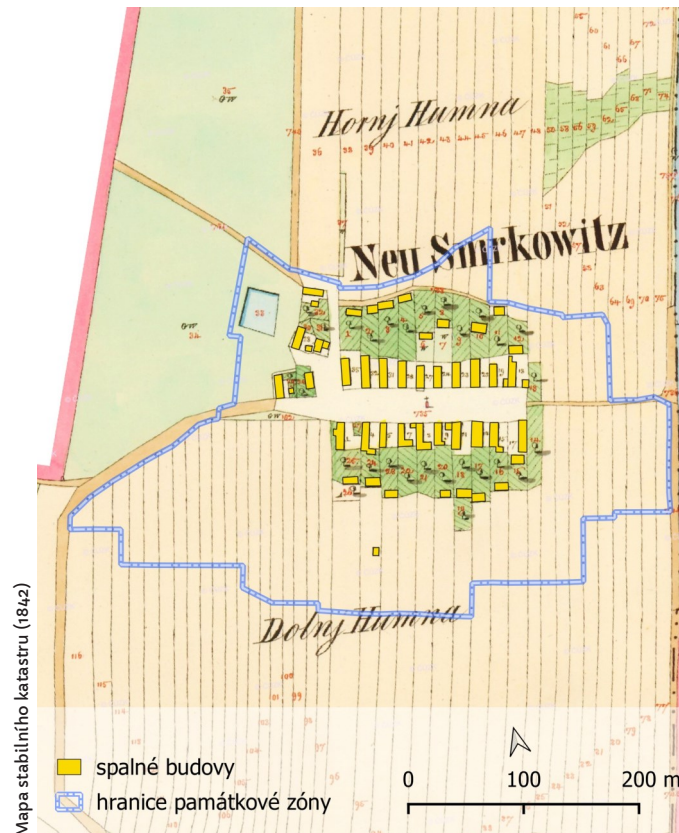

Pilířové stodoly

Vesnice se zřejmě krátce po založení na západní straně rozrostla o pět menších chalup bez návaznosti na stávající půdorysnou strukturu sídla. Chalupou rozumíme drobnější formu domu, vázanou na nižší sociální prostředí. Také jejich hospodářské zázemí bylo omezenější. Tento stav dokládá mapa stabilního katastru ze 40. let 19. století. Na západním okraji vsi byly ve druhé polovině 20. století postaveny ještě dva hospodářské objekty, jejichž měřítko je výraznější a neodpovídá původním stavbám vesnice.

Další stavby vznikly na přelomu 19. a 20. století na opačném (východním) konci vesnice při příjezdové komunikaci – čtyři chalupy se stodolami, z toho dvě samostatně za vesnicí, dále zděná budova školy čp. 34 s podélnou orientací a později, zřejmě někdy v meziválečné době ještě jedna menší stavba předměstského charakteru, také podélně orientovaná.

Z mapy prvního vojenského mapování je dobře patrné, že v době založení byly Nové Smrkovice obklopeny rybníky, z čehož dodnes prakticky zůstal pouze rybník Újezdský na katastru Sylvárova Újezdu. V mapě stabilního katastru je pak

Mapa stabilního katastru (1842)

zaznamenána vodní stavba čtvercového půdorysu na severozápadním okraji sídla, která je tam dodnes.

Nové Smrkovice se nacházejí v rovinném terénu s kvalitní půdou, tedy v příhodných podmínkách pro zemědělství. Přesto do konce 19. století byly veškeré stavby dřevěné a jednotlivá stavení se výrazněji nerozvinula. Lze tedy usuzovat, že vesnice nikdy nebyla výrazně bohatá. Ze statistických údajů dále vyplývá, že počet domů se pohyboval od roku 1777 do dnešních dnů v rozmezí 20–40, přičemž počet obyvatel kulminoval v první polovině 19. století na hodnotě 193. Ještě v roce 1921 se uvádí 183 obyvatel. Od 60. let 20. století postupně počet obyvatel klesal ze 100 na současných asi 20 obyvatel.

ARCHITEKTURA

Obytná stavení náleží k široké oblasti českého polabského domu, která zahrnuje část Mělnicka, Boleslavsko, Turnovsko, Kouřimsko, Poděbradsko, Nymbursko, Jičínsko, Chlumecko, Novobydžovsko, Pardubicko, Královéhradecko, Chrudimsko a Čáslavsko, na západě zasahuje k Praze, na severu k Semilům,